

MARKO ĐURAKIĆ

UDK: 780.649(497.526)

Izvorni znanstveni članak / Original Scientific Paper

Rukopis prihvaćen za tisak: 23. 10. 2024.

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/94kl4c1nmm>

Povijesni pregled i gradnja novih orgulja u župnoj crkvi u Štefanju 1911. – 1913. godine

Sažetak

U radu se donosi pregled povijesti postojanja orgulja u župnoj crkvi u Štefanju od sredine 18. stoljeća i tijekom nabave sadašnjih, koje je Ferdinand Heferer kao svoj opus 220. sagradio 1913. godine. Sintezom rezultata obrade dostupne arhivske građe i terenskih istraživanja u radu se naglasak stavlja na tijekom gradnje današnjih štefanjskih orgulja te na prikaz njihovih tehničkih i umjetničkih značajki. Ustanovljeni podatci, koji se ovdje prvi put objavljuju, omogućuju ne samo pratnju pregleda postojanja orgulja u župnoj crkvi u Štefanju i gradnju sadašnjih, nego i njihovu valorizaciju u okviru orguljskog fonda Čazmanskog dekanata te Bjelovarsko-bilogorske županije.

Ključne riječi: Ferdinand Heferer; gradnja orgulja; Josip Erhatic i sin; orgulje; Štefanje.

Uvod

Župa u Štefanju, kako navode Kožul i Buturac, spominje se još davne 1242., odnosno 1302. godine.¹ S obzirom na granice crkvenih vlasti od 2009., odnosno 2010. godine pripada Bjelovarsko-križevačkoj biskupiji (ranije Zagrebačkoj nadbiskupiji), odnosno Čazmanskom dekanatu. Današnja župna crkva nalazi se na glavnoj cesti

¹ Dr. Stjepan Kožul kao godinu navodi 1242., vidi u: Kožul, 1999., str. 235, dok dr. Josip Buturac navodi 1302., vidi: Buturac, 1984., str. 94.

između Bjelovara i Čazme. To je izvorna gotička građevina barokizirana 1780- ih godina; u prošlosti je bila središte za većinu naselja istočnog dijela Čazmanskog dekanata,² a prve orgulje dobiva sredinom 18. stoljeća. Štefanjska župa danas posjeduje orgulje jedino u župnoj crkvi, a na području Čazmanskog dekanata postoje osmere, što čini četvrtinu sveukupnog broja orgulja u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji.³ Tijek gradnje, odnosno nabave novih orgulja, s obzirom na to da je najčešće riječ o najskupljem dijelu inventara sakralnog prostora, često prati niz zanimljivosti i nejasnoća, a takva se situacija dogodila netom prije početka Prvoga svjetskog rata i u Štefanju. Okosnicu rada čini sinteza rezultata obrade arhivskih i terenskih istraživanja koja se ovdje prvi put donose te je prvi put u cijelosti obrađen tijekom gradnje jednih orgulja na području Bjelovarsko-bilogorske županije.

Orgulje u štefanjskoj župnoj crkvi (povijesni pregled)

Kada su točno bile nabavljene prve orgulje za štefanjsku župnu crkvu, za sada nam nije poznato, no najvjerojatnije je to bilo sredinom 18. stoljeća. Početkom stoljeća još ih nije bilo, točnije – prema zapisima u kanonskim vizitacijama, kako navodi Barlé (Barlé, 1910., str. 13) – jedina crkva koja ih je tada na području Čazmanskog arhidakonata imala bila je ona u Kloštru Ivaniću. Spomenimo ovdje i kako je štefanjska župa jedna od šest potvrđenih na području Bjelovarsko-bilogorske županije koje su u 18. stoljeću imale orgulje.⁴ Zahvaljujući zapisu u *Spomenici* župe znamo kako su prve štefanjske orgulje zamijenjene već 1784. godine. Nove je, veličine osam registara raspoređenih na jedan manual i pedal, sagradio tada Michael Lipavetz,⁵ a stare su premještene u filijalnu crkvu sv. Martina u Martinac.⁶ Godine 1809. popravio

² Spomenimo kako su župe u Ivanskoj i Samarici uspostavljene 1721., a ona u Gornjem Mikolušu 1789. godine. Vidi u: Schematismus cleri Archi-dioecesis Zagrebiensis 1936, Zagreb, 1936., str. 63.

³ Prema: Đurakić, 2022., str. 112-113, 2022. godine na području Bjelovarsko-bilogorske županije postojalo je trideset instrumenata, dok su u međuvremenu nabavljene dvoje nove orgulje za katedralu sv. Terezije Avilske u Bjelovaru.

⁴ Više o orguljskom fondu na području današnjih granica Bjelovarsko-bilogorske županije tijekom 18. stoljeća vidi u: Đurakić, 2022 b, str. 105.

⁵ Župni arhiv (dalje: ŽA) Štefanje, Liber Memorialis Parochiae Stephaniensis: Inchoatus anno 1804. per Ignatium Jos. Uzorinecz Parochum Loci. To je za sada jedina poznata djelatnost toga graditelja na području Hrvatske, a podatke o tom orguljaru ne nalazimo ni kod organologa dr. Ede Škulja, koji je u *Leksikonu orgel in orglarjev* obuhvatio sve poznate slovenske orguljare.

⁶ Osnivanjem Župe sv. Nikole biskupa u Gornjem Mikloušu 1789. godine mjesto Martinac zajedno s filijalnom crkvom potpada pod administrativnu upravu Župe Gornji Miklouš. Te su orgulje iz crkve maknute nakon 1890. godine.

ih je Slovenac Vjenceslav Martl (o njemu vidi više u: Škulj, 2013, str. 127-128).⁷ Postojanje (Lipavetzovih) orgulja na pjevalištu župne crkve potvrđuje i zapis u kanonskoj vizitaciji iz 1840. godine, no o njima se ne navodi ništa detaljnije.⁸ Većem popravku i pregradnji tih orgulja pristupilo se 1842. godine, a posao je bio povjeren moravskom orguljaru sa zagrebačkom adresom Franzu Seibleru. Tijekom tog zahvata Seibler je orgulje povećao za dva registra; bordunal⁹ u manualu i fagot¹⁰ u pedalu,¹¹ pa su orgulje na kraju imale deset registara raspoređenih na jedan manual i pedal. Zapisi u knjizi računa navode kako su iznosi za razne popravke tih orgulja bili isplaćivani 1887., 1888., 1890., 1896., 1987., 1899., 1903. i 1904. godine, no bez navoda komu.¹² Zapis u imovniku župe iz 1906. i zapis u kanonskoj vizitaciji iz 1907. godine navode jedino kako su orgulje tada bile stare i u lošem stanju.¹³ S obzirom na stanje, starost i dotrajalost te na činjenicu da su se često morale popravljati više nisu odgovarale zahtjevima moderne liturgijske glazbene prakse.¹⁴ Netom prije početka Prvoga svjetskog rata odlučeno je da će ih se zamijeniti novima. Spomenimo kako su tada već sve okolne župe, izuzev Čazme i Dubrave, imale orgulje modernih tehničkih i umjetničkih značajki.

Planiranje nabave novih orgulja i ugovor s Erhaticičevom radionicom

Val učestalije gradnje orgulja na području sjeverne Hrvatske bjelovarski-bilogorski i moslavački kraj zahvaća tijekom prvog desetljeća 20. stoljeća i traje sve do početka Prvoga svjetskog rata (više u: Đurakić, 2022 b, str. 105-106). Jedan od razloga tomu svakako je pogodna društvena i gospodarska situacija, ali i promjena liturgijske glazbene prakse. Jedna od župa koje su u to vrijeme odlučile, točnije rečeno bile primorane, zamijeniti postojeće orgulje novima bila je i štefanjska. Većina je okolnih župa 1911. godine, a te je godine tijekom travnja i svibnja održana „dopri nosbena rasprava„ za nabavu novih orgulja, već nabavila, odnosno posjedovala or-

⁷ To je do sada jedina poznata i potvrđena djelatnost toga slovenskog orguljara na području Hrvatske.

⁸ Kanonska vizitacija (dalje: KV), 111/VIIc: 11.

⁹ Riječ je o 8- stopnom labijalnom registru otvorenih svirala.

¹⁰ Riječ je o 8- stopnom lingvalnom registru.

¹¹ ŽA Štefanje, Liber Memorialis Parochiae Stephaniensis: Inchoatus anno 1804. per Ignatium Jos. Uzorinecz Parochum Loci.

¹² ŽA Štefanje, Blagajnički dnevnik, 1883. – 1925.

¹³ KV, Dekanat ivanićgradski, 1907.

¹⁴ To se prije svega odnosi na tehničke i umjetničke značajke, točnije opsege manualne i pedalne klavijature te registarske dispozicije.

gulje modernih tehničkih i umjetničkih značajki (više u: Đurakić, 2015).¹⁵ Raspravi su tada prisustvovali uime Kraljevske županijske oblasti u Bjelovaru Petar Sabolić, uime Kotarske oblasti u Čazmi Miloust Flögel, štefanjski župnik August Mihoković te izabrani župljani, odnosno članovi Župnog vijeća. „Stare,“ su štefanjske orgulje tada pregledane te je utvrđeno da su loše, da ih se ne isplati popravljati te da bi trebalo nabaviti nove. To su potvrdili i svi prisutni članovi svojim potpisom u zapisniku od 2. svibnja, osim župnika Mihokovića.¹⁶ Nešto ranije, tijekom ožujka, u Čazmi su se susreli Flögel i Viktor Erhatic, čija je radionica u to vrijeme popravljala orgulje u čazmanskoj župnoj crkvi¹⁷, te je ovaj iskoristio priliku da pozove Erhaticu u Štefanje s namjerom da se upravo njemu povjeri posao gradnje novih orgulja. Erhatic je doista s Flögлом došao u Štefanje, pregledao stare orgulje, izmjerio veličinu crkve i pjevališta te sastavio ponudu sa specifikacijom. Nakon toga, posredovanjem Flögla, Erhaticu je povjeren posao novogradnje. Detaljniji podatci o tehničkim i umjetničkim značajkama orgulja koje je Erhatic trebao sagraditi nisu nam poznati, odnosno ponuda sa specifikacijom nije sačuvana, no najvjerojatnije je to trebao biti instrument s registrima raspoređenima na jedan manual i pedal (više o Erhaticovoj gradionici vidi u: Đurakić, 2022 a, str. 111-136).¹⁸ Glavni problem u realizaciji nabave novih orgulja predstavljalo je osiguranje novca, a kako bi se svota osigurala, predloženo je i učinjeno sljedeće. Dana 25. srpnja župnik je dopisom zatražio prethodno odobrenje Nadbiskupskoga duhovnog stola (dalje: NDS) da se svota osigura iz triju izvora, točnije iz zaklade pokojnog župnika Ignacija Uzorinca, iz crkvene blagajne te od doprinosā župljana.¹⁹ Nakon što je Nadbiskupski duhovni stol taj prijedlog odobrio na sjednici održanoj 17. kolovoza, počelo se s realizacijom.²⁰ Početkom 1912. godine, dopisom od 25. siječnja, Kraljevska kotarska oblast u Čazmi traži da se isplati svota od 1.000 kruna iz zaklade pok. kanonika Uzorinca jer se gradnja orgulja primiče kraju, a već 16. veljače oblast potvrđuje primitak svote. Svota je tada

¹⁵ Kao primjer spomenimo župe Gornji Draganec (1877.), Gornji Miklouš (1901.), Ivanska (1911.) itd. Osim toga spomenimo kako su orgulje nabavljale ne samo rimokatoličke župe, nego i židovske te kalvinske zajednice.

¹⁶ Tadašnji župnik nije potpisao, a NDS-u obrazlaže da su razlog tomu nesuglasice između njega i određenih članova Župnog vijeća po pitanju drugih poslova u župi. Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Nadbiskupski duhovni stol (dalje: NAZ, NDS), predmetni spis br. 4379/1911.

¹⁷ O tome vidi više u: NAZ, NDS, predmetni spis br. 2529/1911.

¹⁸ S obzirom na cijenu možemo pretpostaviti da je bila riječ o instrumentu pneumatske registrarske i svirne trakture i s registrima raspoređenima na jedan manual i pedal. Najvjerojatnije vrlo sličan orguljama u župnim crkvama Kalnik, Miholec, Sveti Petar Orehovec i dr. Vidi: Đurakić, 2015.

¹⁹ Svote su, prema zapisima, trebale biti sljedeće: Zaklada pok. župnika Uzorinca 1.000 kruna, Župna blagajna 500 kruna, a svotu od 1.500 kruna skupili bi župljani.

²⁰ NAZ, NDS, predmetni spis br. 4379/1911.

Erhatiću i isplaćena. Budući da su Erhatići nakratko prekinuli djelovanje upravo početkom te 1912. godine jer je voditelj gradionice Viktor završio u zatvoru, gradionica nije mogla dovršiti i isporučiti nove orgulje, pa je pokrenuta tužba.²¹ Tražeći rješenje za nabavu novih orgulja, naručiocu su se tada obratili provjerenoj zagrebačkoj gradionici M. Heferer, udova i sin te su odlučili njoj povjeriti dovršetak poslova. Točan razlog izbora upravo te gradionice nije nam poznat, s obzirom na to da tada primat u gradnji novih orgulja preuzimaju češki orguljari, no jedan od njih možda je i kratak rok za isporuku orgulja koji su naručiocu zatražili. Osim toga Hefererova gradionica u tom kraju nije bila nepoznata jer je već prije sagradila orgulje za župne crkve u Gornjem Dragancu 1877., Gornjem Mikloušu 1901. te Vrtlinskoj 1881. godine.²² Budući da je u vrijeme kada su nabavljene nove orgulje za župnu crkvu u Gornjem Mikloušu službu župnika tamo obnašao A. Mihoković, možemo zaključiti kako je on već otprije poznao Heferera i surađivao s njegovom gradionicom.²³

Ponuda Ferdinanda Heferera i tijekom gradnje orgulja

Kako saznajemo iz dostupne arhivske građe, Ferdinand Heferer, tadašnji voditelj gradionice, na poziv Kraljevske kotarske oblasti vrlo se brzo odaziva te ponudu sa specifikacijom tehničkih i umjetničkih značajki sastavlja 4. lipnja 1912. Za razliku od ostalih lokaliteta na kojima je Ferdinand gradio orgulje, za ovu je lokaciju predvidio samo jednu registarsku dispoziciju, točnije poslao je samo jednu ponudu.²⁴ Prema ponudi, nove bi orgulje bile romantičnih tehničkih i umjetničkih značajki. Registarska i svirna traktura bile bi pneumatske – imale bi sedam registara raspoređenih na jedan manual i pedal te tri spoja i tri kolektiva. Cijena bi im s dopremom i postavljanjem iznosila 3.000 kruna, odnosno bila bi jednaka Erhatićevoj. Svaki manualni registar imao bi 54 svirale, odnosno 54 tona, pa bi opseg manuala bio C – f³, a pedala 27 tipka i tonova, odnosno opseg bi bio C – d¹. Osim toga majstor je dao jamstvo na besprijekorno funkcioniranje instrumenta tijekom tri godine. Tehničke i umjetničke značajke u toj se ponudi ponešto, praktički neznatno, razlikuju od onih zabilježenih u Knjizi dispozicija br. II. koja se nalazi u arhivu Umjetničke radionice

²¹ Štefanjska župa nije jedina koja je tada „ostala“, bez orgulja. Na jednak način propala je gradnja orgulja za župne crkve u Cirkveni (vidi: NAZ, NDS, predmetni spis br. 1508/1913.) i Peščenici (vidi: NAZ, NDS, predmetni spis br. 137/1912.).

²² Umjetnička radionica Heferer (dalje: URH), Notizbogen. Popis orgulja.

²³ NAZ, NDS, predmetni spis br. 5169/1903.

²⁴ Kao primjer navest ćemo gradnju orgulja crkve Presvetog Srca Isusova u Međubiskupij-skom sjemeništu u Zagrebu (Đurakić, 2022. c, str. 47-51.) i orgulja župne crkve Presvetoga Srca Isusova u KBC-u *Sestre milosrdnice* u Zagrebu (Đurakić, 2023., str. 19-22).

Heferer u Zagrebu.²⁵ U nastavku su navedene specifikacije iz dostavljene ponude i one zabilježene u knjizi dispozicija u koju su od sredine 1890- ih godina upisivane registarske dispozicije instrumenata koje je Hefererova gradionica gradila.

Manual:			
1.	<i>Principal</i>	8'	<i>jak kriepah pjevajući</i>
2.	<i>Salicional</i>	8'	<i>streichend niežno</i>
3.	<i>Gamba</i>	8'	<i>jak streichend</i>
4.	<i>Bourdon</i>	8'	<i>mehki puni glas</i>
5.	<i>Octav</i>	4'	<i>jak kriepah</i>
6.	<i>Dolce</i>	4'	<i>mehki niežni</i>
Pedal:			
7.	<i>Subbass</i>	16'	<i>puni temeljni glas</i>
Coppelungs = Registra			
8.	<i>Pedal Coppel</i>		<i>naime Manual k pedalu svirajući</i>
9.	<i>Octav Coppel</i>		<i>ovdje sviraju visoki octavi</i>
10.	<i>Suboctav Coppel</i>		<i>ovdje sviraju za jedan oktav dublje</i>
Pneumatične pritisne gumbе			
1.	<i>Mezoforte</i>		
2.	<i>Fortissimo</i>		
3.	<i>Auslöser</i>		
Specifikacija iz ponude dostavljene Kraljevskoj kotarskoj oblasti. Izvor: Hrvatski državni arhiv Bjelovar, inv. br. 864 F-V			

Manual:		
1.	<i>Principal</i>	8'
2.	<i>Salicional</i>	8'
3.	<i>Gamba</i>	8'
4.	<i>Bourdon</i>	8'
5.	<i>Octav</i>	4'
6.	<i>Dolce</i>	4'
Pedal:		
7.	<i>Subbass</i>	16'
8.	<i>Octav Coppel</i>	
9.	<i>Pedal Coppel</i>	
10.	<i>Forte</i>	
3 Coplungs Register samt 4 Pneumatische Druckknopfe		
1.	<i>Piano</i>	
2.	<i>Mezoforte</i>	
3.	<i>Forte</i>	
4.	<i>Auslöser</i>	
Specifikacija iz ponude u Knjizi dispozicija II. Izvor: Umjetnička radionica Heferer		

²⁵ Ponuda sa specifikacijom nalazi se u Knjizi dispozicija br. II u arhivu Umjetničke radionice Heferer u Zagrebu.

Iz priložene specifikacije i registarske dispozicije možemo zaključiti kako je riječ o tipičnom liturgijskom instrumentu novijih tehničkih i romantičnih umjetničkih značajki, u kojem prevladavaju 8- stopni labijalni registri, a registarske grupe zastupljene su isključivo u 8- stopnim i 4- stopnim veličinama. Ako usporedimo specifikacije, možemo uočiti kako su registri u obje ponude istovjetni, dok razliku čine spojevi i kolektivi. U specifikaciji zabilježenoj u Knjizi dispozicija II Heferer izostavlja *suboctav coppel*, dok u kolektivima navodi *piano*. Kasnije ćemo utvrditi i obrazložiti, na temelju rezultata orguljarsko-organološke obrade orgulja, kako tehničke i umjetničke značajke štefanjskih orgulja u potpunosti ne odgovaraju nijednoj od navedenih specifikacija. Prateći ranije opuse proizašle iz Hefererove gradionice, možemo zaključiti kako je gradionica za Štefanje ponudila gradnju instrumenta po ustaljenoj praksi te kako pri realizaciji same izvedbe nije trebalo biti problema. Kao primjer možemo usporediti koncepciju registarske dispozicije štefanjskih orgulja s orguljama koje je Hefererova gradionica nešto ranije sagradila za župne crkve u Gornjoj Bučici (1911.), Tounju (1911.) te Trnjanima (1911.).

Gornja Bučica 1911. g., op. 216. ²⁶	Tounj 1911. g., op. 218. ²⁷	Trnjani 1911. g., op. 214. ²⁸
Manual: C – f ³ Principal 8' Lieblichgedeckt 8' Gamba 8' Octav 4' Wienerflöte 4' Rauschquinte 2 ² / ₃ ' Pedal: C – d ¹ Subbass 16'	Manual: C – f ³ Principal 8' Lieblichgedeckt 8' Aeoline 8' Vox coelestis 8' Regal 4' Flauto 4' Rauschquinte 2 ² / ₃ ' Pedal: C – d ¹ Subbass 16'	Manual: C – f ³ Principal 8' Lieblichgedeckt 8' Aeoline 8' Vox celeste 8' Regal 4' Wienerflöte 4' Rauschquinte 2 ² / ₃ ' Pedal: C – d ¹ Subbass 16'
Spojevi: man-ped, sub-man, sup-man Kolektivi: P, F, Flötenchor	Spojevi: man-ped, sub-man, sup-man Kolektivi: P, F, FF	Spojevi: man-ped, sub-man, sup-man Kolektivi: P, MF, F

Uspoređujući koncepcije, jedina je razlika u tome što u štefanjskim orguljama nije predviđena mješanica, odnosno registar s više redova svirala, u ovom slučaju *Rauschquinte*.

²⁶ Registarska dispozicija prema: Đurakić, 2016., str. 104.

²⁷ Registarska dispozicija prema: Armano, 2006., str. 208.

²⁸ Registarska dispozicija prema: Armano, 2006., str. 205.

Nakon što je Hefererova ponuda sa specifikacijom razmotrena i prihvaćena, ugovor za gradnju potpisan je 14. srpnja između predstavnika Kraljevske kotarske oblasti u Čazmi i gradionice orgulja Heferer.²⁹ S obzirom na to da je ustroj orgulja kompleksan, sama nabava iziskuje znatna novčana sredstva, a početkom 20. stoljeća malo je ljudi raspolagalo znanjima o njihovim tehničkim i umjetničkim značajkama te ustroju, pa je bila učestala praksa da se prilikom nabave novog instrumenta zatraži mišljenje od NDS-a. NDS je mišljenje tada tražio (najčešće) od katedralnog orguljaša Franje Dugana st. ili učitelja u muškoj preparandiji Vilka Novaka.³⁰ No u ovom slučaju to se nije dogodilo, točnije proces nabave vodila je Kraljevska kotarska oblast na čelu s već ranije spomenutim M. Flöglom. Rok za dovršetak orgulja bio je kraj studenoga 1912. godine, no sam se proces otegnuo do sredine sljedeće, 1913., godine. Prvi put Ferdinand traži dopisom od 22. studenoga Kraljevsku kotarsku oblast produženje roka za mjesec dana, točnije do 20. prosinca.³¹ Oblast već 1. prosinca odgovara i odobrava novi, zatražni rok za dovršetak. S obzirom na niz nes(p)retnih situacija koje su se tijekom druge polovine 1912. dogodile u Hefererovoj gradionici Ferdinand nije mogao isporučiti orgulje ni do novog datuma, odnosno do 20. prosinca.³² Ovoga puta Ferdinand je navodno, ponovno, zatražio produljenje roka, što iz postojeće dokumentacije nije moguće utvrditi, a što je uzrokovalo dodatne troškove Župi te pravne postupke koji su na kraju pokrenuti i protiv gradionice Heferer.³³ Kako saznajemo iz dostupne arhivske građe, gradionica iz raznih razloga tada ostaje bez zaposlenika. Glavni majstor Franjo Wester početkom studenoga obolijeva od astme, a ostali, iz raznih razloga, odlaze iz Zagreba.³⁴ Nakon niza, već spomenutih, pravnih postupaka gradionica naposljetku orgulje dovršava tek tijekom prve polovine 1913. godine. Na pjevalište su postavljene 10. veljače, a kolaudirane su tek 4. lipnja, točno godinu dana nakon što je Ferdinand sastavio ponudu. Odogoda postavljanja novih orgulja, kao što smo i ranije naveli, Župi je uzrokovala dodatne troškove

²⁹ HDA Bjelovar, inv. br. 864 F-V.

³⁰ Kao primjer spomenimo da je F. Dugan st. dao svoje mišljenje u vezi s gradnjom orgulja za župnu crkvu u Ivanskoj (1911.), vidi: NAZ, NDS, predmetni spis br. 1114/1912., a Vilko Novak za župnu crkvu u Tomašici (1910.), vidi: NAZ, NDS, predmetni spis br. 2424/1915.

³¹ To nije izolirani slučaj da se kasni s isporukom novih orgulja. Slična se situacija dogodila i s orguljama župne crkve u Đurđevcu. Vidi: NAZ, NDS, predmetni spis br. 1567/1911.

³² Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA) Zagreb, FOND 80. Građevinski spisi crkvenih zgrada u fondovima HDA (1869. – 1941.) 600. Štefanje – sv. IV 57/1914. Kako saznajemo iz spisa, neki su radnici tada napustili gradionicu, a neki, zbog bolesti, nisu mogli raditi.

³³ NAZ, NDS, predmetni spis br. 4379/1914.

³⁴ HDA Zagreb, FOND 80. Građevinski spisi crkvenih zgrada u fondovima HDA (1869. – 1941.) 600. Štefanje – sv. IV 57/1914. S obzirom na to da je arhivska građa naše najdugovječnije orguljarske gradionice, one Hefererove, iz tog razdoblja samo djelomično sačuvana, navedeni su podatci iznimno važni te iz njih saznajemo vrijedne informacije o ustroju gradionice, broju zaposlenih i sl.

jer praktički tri mjeseca nije bilo instrumenta za liturgijsko sviranje. Tada je unajmljen harmonij od učitelja Golda za koji je plaćeno 120 kruna, a zbog dodatnih je troškova pokrenuta, kao što je i ranije navedeno, i tužba protiv Heferera, odnosno tražilo se da Heferer podmiri troškove nastale zbog kašnjenja s isporukom orgulja.

Tehnički nacrt izgleda orgulja za župnu crkvu u Štefanju načinjen 17. srpnja 1912.
Hrvatski državni arhiv Bjelovar, inv. br. 864 F-V

Tehničke i umjetničke značajke postavljenih orgulja³⁵

Kako je utvrđeno usporedbom rezultata arhivskih spisa te orguljarsko-organološke obrade orgulja³⁶, Hefererova gradionica nije isporučila orgulje čije su tehničke i umjetničke značajke u potpunosti istovjetne onima navedenima u ponudi. Registarska i svirna traktura pneumatske su, a zračnice su s registarskim kancelama i čunjastim ventilima. Imaju sedam registarskih nizova svirala, odnosno registara raspoređenih na jedan manual i pedal. Cjelokupni ustroj orgulja smješten je na središnjem dijelu pjevališta sa sviraonikom ugrađenim u ogradu pjevališta. Manubriji, izvedeni kao sklopke, smješteni su u vodoravnom nizu iznad manuala. Postoje jedan crpeći i jedan spremišni mijeh te električno puhalo, koje je dodano tijekom popravka 1986. godine.³⁷ Iz niže navedene registarske dispozicije, koja je nastala kao rezultat orguljarsko-organološke obrade instrumenta, možemo zaključiti kako nisu izgrađeni kolektivi *piano*, *mezzoforte* i *forte*, odnosno *mezzoforte*, *fortissimo* i *auslöser*.

Dispozicija:³⁸

Manual: C – f³ (54 svirale i 54 tona)

Principal 8', Bourdon 8', Gamba 8', Dolcean 8',³⁹ Octav 4', Dolce 4'

Pedal: C – d¹ (27 svirala i 27 tonova)

Subbass 16'

Spojevi:

man-ped, sup-man, sub-man

Kolektivi:

nema

³⁵ Značajke su utvrđene usporedbom rezultata orguljarsko-organološke obrade instrumenta te arhivskih podataka obrađenih u ponudi F. Heferera.

³⁶ Instrument je orguljarsko-organološki obrađen 21. 8. 2012. Vidi: Povjerenstvo za orgulje Bjelovarsko-križevačke biskupije (dalje: PZOBKB), lokalitet Štefanje.

³⁷ Spomen-zbornik 750. obljetnice crkve svetog Stjepana u Štefanju (urednik Nikola Majcen). Štefanje, 1992., str. 53. Taj je popravak izveo salezijanac Mijo Prskalo.

³⁸ Te su značajke istovjetne onima koje je tijekom pregleda 1972. godine zapisao Ladislav Šaban. Osim toga tada je zapisao i da orgulje stradavaju od vlage, da ne funkcioniraju dobro te da su osrednje zvučnosti. Vidi u: Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Zapisnik popisa, lokalitet Štefanje.

³⁹ Riječ je o uže menzuriranom registru iz porodice gudača. U tu skupinu spada i salicional. Ovdje je Heferer samo promijenio naziv registra, no porodica, veličina stope i akustička funkcija istovjetne su onoj u ponudi.

Likovni opis kućišta⁴⁰

Na visokom postolju uzdiže se historicistički prospekt. Trodijelne je podjele s uzdignutim središnjim tornjem. Prospektna polja međusobno su odvojena pilastrima. Prostor između baza pilastara ispunjen je slijepim arkadicama. Polja svirala polukružno su zaključena. Uz rub luka, nad sviralama, pruža se uska dekorativna zavjesa sastavljena od vitica i lišća. Srednje polje nadvišeno je polukružnim zabatom s okruglim medaljonom u vrhu. Po obodu medaljona pruža se vegetabilni ukras. Bočna polja završena su ravnom gredom po kojoj se na vrhu pruža dekorativna vitica s listovima.

Tehnička primopredaja orgulja

Standardna tehnička primopredaja orgulja, u *Spomenici* župe nazvana kolaudacija, održana je 4. lipnja, odnosno točno godinu dana nakon što je F. Heferer sastavio troškovnik sa specifikacijom. U *Spomenici* župe naveden je jedino podatak kako su 1913. godine nabavljene nove orgulje od Heferera.⁴¹ U štefanjsku su župnu crkvu tada, 4. lipnja, došli voditelj gradionice Ferdinand te predstavnici kotarske, odnosno županijske oblasti M. Flögel i P. Sabolić, pa su zajedno sa župnikom pregledali orgulje. Nadbiskupski duhovni stol, osim što je dao dozvolu za isplate, nije ni na koji način sudjelovao u procesu nabave novih orgulja, stoga nije na primopredaju ni poslao svojeg predstavnika. Pohvalbeni zapisnik o pregledu nije sačuvan, odnosno ne nalazimo ga u dostupnoj arhivskoj građi; sačuvana je samo jamčevna isprava potpisana na dan tehničke primopredaje kojom gradionica potvrđuje ispravnost i daje garanciju na rok od tri godine, što nas upućuje kako najvjerojatnije nije bilo prigovora na kvalitetu izvedenih radova.⁴² Sama kolaudacija orgulja oduvijek je bila velik i važan događaj ne samo za župu već i za širu zajednicu, stoga su najčešće pozivani eminentni orguljaši da pregledaju instrument, odsviraju koncert te daju svoj stručni sud. Zašto se ta praksa u Štefanju, iako je bila poznata i ustaljena na tom području, zaobišla, nije nam poznato.⁴³ Također nikakvi podatci o gradnji orgulja u Štefanju nisu bili objavljeni ni u tadašnjem časopisu za crkvenu glazbu *Sveta Cecilija* ni u dru-

⁴⁰ Za pomoć pri likovnom opisu kućišta zahvaljujem gđi Zrinki Studen, djelatnici Konzervatorskog odjela u Bjelovaru.

⁴¹ *ŽA Štefanje, Liber Memorialis Parochiae Stephaniensis: Inchoatus anno 1804. per Ignatium Jos. Uzorinecz Parochum Loci.*

⁴² HDA Bjelovar, inv. br. 864 F-V.

⁴³ U Gornjem Dragancu orgulje je pregledao i kolaudio tadašnji orguljaš zagrebačke katedrale Vatroslav Kolander (vidi: *Katolički list*, 1877., str. 248), u Gornjem Mikloušu Antun Stöckl, (vidi: *ŽA Gornji Miklouš, Spomenica župe Miklouš*), a u Ivanskoj Franjo Dugan (vidi: *NAZ, NDS predmetni spis br. 1114/1912.*) itd.

gim glasilima.⁴⁴ Budući da zapisnik nije, kao što je i ranije navedeno, sačuvan, tj. nije pronađen u postojećoj i dostupnoj arhivskoj građi, uskraćene su nam vrijedne informacije o tome je li naručitelj i u kojoj mjeri (uopće) bio zadovoljan novim orguljama. Iz građe možemo iščitati jedino kako se u zapisniku kao najveći problem navodilo kašnjenje isporuke te dilema oko isplate novonastalih troškova zbog najma harmonija. Nažalost, kao što je i ranije navedeno, ništa detaljnije o samom tijeku nabave i kolaudaciji nije zapisao ni župnik A. Mihoković u *Spomenici* župe.⁴⁵ Tako je nakon pune dvije godine okončan proces nabave novih orgulja za župnu crkvu u Štefanju.

Štefanje, pogled na kućište orgulja, 2022.

Zaključak

Zahvaljujući postojećoj i dostupnoj arhivskoj građi, s velikom sigurnošću možemo pratiti tristo godina postojanja orgulja u štefanjskoj župnoj crkvi te moslavačkom kraju. Današnje, treće orgulje župne crkve manji su liturgijski instrument onodob-

⁴⁴ Vidi Dugan, 1908., str. 97-98; Dugan, 1914., str. 80-81.

⁴⁵ Za usporedbu, kada je službovao u Gornjem Mikloušu, župnik A. Mihoković vrlo je detaljno opisao orgulje navodeći tehničke i umjetničke značajke orgulja, tijekom blagoslova i kolaudaciju. Vidi u: ŽA Gornji Miklouš, Spomenica župe Miklouš.

no suvremenih tehničkih rješenja i romantičnih umjetničkih značajki te ujedno i posljednji koji je gradionica M. Heferer, udova i sin sagradila na području Bjelovarsko-križevačke biskupije i Bjelovarsko-bilogorske županije te općenito posljednji navedenih značajki sagrađen na području Čazmanskoga dekanata.⁴⁶ Nastojanja zajednica da opreme svoje crkve kvalitetnim liturgijskim instrumentom često su nailazile na razne poteškoće, prije svega one materijalne, a takva se situacija netom prije početka Prvoga svjetskog rata dogodila i u Štefanju. Prvotni je dogovor s Erhatićevo gradionicom propao zbog kratkotrajnog prestanka njihova rada, a sljedeći, onaj s Heferovom, uz razne je poteškoće uspješno priveden kraju tek tri, odnosno šest mjeseci nakon ugovorenog roka. Zahvaljujući svim poteškoćama vezanima uz tijek gradnje, ostala nam je sačuvana vrijedna arhivska građa zahvaljujući kojoj smo prvi put uspjeli rekonstruirati tijek gradnje jednih orgulja na području Bjelovarsko-bilogorske županije. Osim toga, upravo zahvaljujući toj građi, saznajemo i mnogo podataka o ustroju gradionica te samim načinima i procesima nabave orgulja. Iako nemaju status pojedinačno zaštićenoga kulturnog dobra⁴⁷ te se nalaze u zapuštenom stanju, praktički izvan funkcije, svjedoče o nastojanjima zajednice da svoju župnu crkvu opreme odgovarajućim instrumentom koji će zadovoljavati sve liturgijske potrebe.⁴⁸ Tijekom više od 120 godina postojanja nekoliko su puta bile popravljane – 1935., 1946.,⁴⁹ 1986. te posljednji put 2006. godine.⁵⁰ Iako je riječ o, kao što smo i ranije naveli, instrumentu bez veće umjetničke i kulturološke vrijednosti, kako na području Čazmanskoga dekanata⁵¹, tako i cijele Republike Hrvatske, te orgulje ipak zavrjeđuju pomnu zaštitu i obnovu koja bi rezultirala vraćanjem u svirno stanje.

Izvori:

Hrvatski državni arhiv Bjelovar

Inv. br. 864 F-V

Hrvatski državni arhiv Zagreb

FOND 80. Građevinski spisi crkvenih zgrada u fondovima HDA (1869. – 1941.)

600. Štefanje – sv. IV 57/1914.

Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu: Čazmanski arhidakonat

⁴⁶ Iste su godine postavljene i nove orgulje u župnoj crkvi u Samarici.

⁴⁷ Ne nalazimo ih u registru zaštićenih kulturnih dobara, a kao instrument koji bi trebalo zaštititi ne navodi ih ni organolog Emin Armano, vidi u: Armano, 2019., str. 117-184.

⁴⁸ Armano, 2019., str. 117-184.

⁴⁹ ŽA Štefanje, Blagajnički dnevnik, 1926. – 1962.

⁵⁰ PZOBKB, Zapisnik popisa orgulja Bjelovarsko-križevačke biskupije 2012. – 2014, 2021.

⁵¹ Od osam postojećih, tri instrumenta imaju status pojedinačno zaštićenoga kulturnog dobra (Čazma, Gornja Petrička i Ivanska), a dva čekaju rješenje (Bojana i Gornji Draganec).

Protokol br. 111/VIIc. Kanonske vizitacije. Arhidakonat Čazma. Godina 1840.

Kanonske vizitacije. Arhidakonat Čazma. Dekanat Ivaničgradski. Godina 1907.

Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske

Zapisnici popisa lokaliteta 1972. – 1977.

Lokalitet: Štefanje

Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu: Predmetni spisi NDS-a

5169/1903. – nove orgulje za Gornji Miklouš

1567/1911. – nove orgulje za Đurđevac

2529/1911. – popravak orgulja u Čazmi

4379/1911. – nove orgulje za Štefanje

137/1912. – nove orgulje za Pešćenicu

1114/1912. – nove orgulje za Ivansku

1508/1913. – nove orgulje za Cirkvenu

4851/1913. – nove orgulje za Štefanje

5739/1914. – nove orgulje za Štefanje

2424/1915. – nove orgulje za Tomašicu

Povjerenstvo za orgulje Bjelovarsko-križevačke biskupije (Bjelovar)

Zapisnik popisa orgulja Bjelovarsko-križevačke biskupije 2012. – 2014., 2021.

Lokaliteti: Gornji Draganec, Gornji Miklouš, Štefanje

Umjetnička radionica Heferer (Zagreb)

Predmetni spis – orgulje u Štefanju

Predmetni spis – Bolnica milosrdnih sestara, Zwillingmanual, 8 reg 1927/1937.

Predmetni spis – Dječjačko sjemenište Šalata, 1932.

ŽA Gornji Miklouš

Spomenica župe Miklouš 1901. –

ŽA Štefanje

Blagajnički dnevnik župne crkve, 1883. – 1925.

Blagajnički dnevnik, 1926. – 1962.

Imovnik župne crkve, 1906.

Liber Memorialis Parochiae Stephaniensis: Inchoatus anno 1804. Per Ignatium Jos.

Uzorinecz Parochum Loci

Literatura

1. Armano, Emin (2006). *Orgulje hrvatskih graditelja tragom Ladislava Šabana*. Zagreb: Jakša Zlatar.
2. Armano, Emin (2019). „Prioriteti vezani uz zaštitu povijesnih i spomeničkih orgulja u Hrvatskoj„. *Arti musices*, 50 (1-2), str. 117-184.
3. Barlé, Janko (1910). „Prve orgulje u čazmanskome arcidjakonatu„. *Sveta Cecilija*, str. 13.

4. Buturac, Josip (1984). „Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine„. *Stari ne*, LIX, Zagreb, JAZU, str. 43-107.
5. Dugan, Franjo (1908). „Kolaudacija novih orgulja u Čučerju„. *Sveta Cecilija*, str. 97-98.
6. Dugan, Franjo (1914). „Za kapelicu sv. Jurja na Jezeru„. *Sveta Cecilija*, str. 80-81.
7. Đurakić, Marko (2015). *Orgulje Bjelovarsko-križevačke biskupije*. Bjelovar: Bjelovarsko-križevačka biskupija.
8. Đurakić, Marko (2016). „Stradanja orgulja na području današnje Sisačke biskupije tijekom Domovinskog rata„. *Tkalčić*, 20/2016, str. 89-123.
9. Đurakić, Marko (2022). „Obitelj Erhatic – križevački graditelji orgulja„. *Croatica Christiana periodica*, vol. 46, br. 89, str. 111-136.
10. Đurakić, Marko (2022). „Orgulje Bjelovarsko-bilogorske županije„. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, vol. 0, br. 16, str. 99-139.
11. Đurakić, Marko (2022). „Orgulje Crkve Presvetoga Srca Isusova u Međubiskupijskom sjemeništu u Zagrebu„. *Sveta Cecilija*, vol. 92, br. 3-4, str. 47-51.
12. Đurakić, Marko (2023). „Orgulje župne crkve Presvetoga Srca Isusova u KBC-u ‘Seestre Milosrdnice’ u Zagrebu„. *Sveta Cecilija*, vol. 93, br. 1-2, str. 19-22.
13. *Katolički list* (1877), br. 28, str. 248.
14. Kožul, Stjepan (1999). *Sakralna umjetnost bjelovarskoga kraja*. Zagreb: Prometej.
15. Majcen, Nikola (1992). „Župa Štefanje tijekom povijesti„. *Spomen – zbornik 750 – obljetnice crkve svetog Stjepana u Štefanju*, gl. urednik Nikola Majcen, str. 35-62.
16. Škulj, Edo (2013). *Leksikon orgel in orglarjev*. Škocjan pri Turjaku: Župnija.

Historical review and the construction of the new pipe organ in the parish church in Štefanje 1911–1913

Summary

The paper provides an overview of the history of the existence of the organ in the parish church in Štefanje since the mid-18th century, as well as of the acquisition process of the current one, which Ferdinand Heferer built as his op. 220, and installed in 1913. The importance of an interdisciplinary approach in tackling this topic is extremely important, given that practice has shown the published sources often contradict the state established during organological research. By synthesizing the results of the processing of available archival material and field research, the paper emphasises the construction process of the present organ in Štefanje, and the presentation of its technical and artistic features. The established information, published here for the first time, do not only serve for accompanying the historical review of the existence of the organ in the parish church in Štefanje and the construction of the present one, but

have also enabled its valorisation within the organ fund of the Čazma Deanery and the Bjelovar-Bilogora County.

Keywords: Ferdinand Heferer; Josip Erhatic and son; organ building; pipe organ; Štefanje.

Marko Đurakić, mag. muzike
Nine Vavre 23, HR – 48260 Križevci
marko.duracic@gmail.com